

ABSTRACT

Corpus Iuris and Development of Law Academy in Europe

Chantich Sodthipan

It cannot be denied that the development of European Law can be traced back to Roman Law. The revival of Roman Law through the Law Academy of Bologna in Italy was initiated by an Italian Lawyer named "Irnerio" during the 11th-12th century in the high Middle Ages of Europe.

The aim of this article is to investigate the contribution of the Law Academy of Bologna to the European Law with its roots in the Roman Law. The contribution of Emperor Justinian in 6th century, *corpus iuris*, is known as the foundation of the European Common Law and a milestone of western civilization.

The great contribution of the Law Academy of Bologna is the parallel studies of Roman Law with the doctrines of the Catholic Church, both the studies of content and methodologies. The Law Academy of Bologna has developed methodology to explain unclear glosseries in the text which is called glossatori. Another method, *apparatus*, is influenced by the concept of Humanism and aim to analyse text more in details. The methodologies of the age of Humanism in the 15th and 16th centuries, *dialettico* or *scolastico*, which put more emphasis on logical thinking and analysing texts, aimed that the interpretation of the text would be more independent from the doctrines of the Catholic Church. During this time there was a rebirth of many

new kinds of law in Europe such as law for international relation etc.

The acceptance and adptation of the Roman Law in the European countries experienced different paths. Most European lawyers have adapted the Roman Law according to the tradition, culture and their social way of life. One crucial factor, which made this development possible, is that the European countries have the same basis of culture - Christianity. We can observe 2 major movements of this development:

1. The movement in France - *Scuola dei Culti*
2. The movement in Germany, which tried to adapt the Roman Law to the law of the federal states. This movement is the direct contribution to the *Bürgerliches Gesetzbuch* or BGB of Germany, which is internationally considered as one of the most concise law books based on concept of Roman Law.

Corpus iuris และการพัฒนาของวิชานิติศาสตร์ในยุโรป¹

ฉันทิชย์ โสคติพันธ์²

1. มรดกของโลกโรมันและโรงเรียนกฎหมายแห่งโบโลญญา

เราอาจจะกล่าวได้โดยไม่เกินความจริงนักว่า การศึกษากฎหมายในยุโรปได้เจริญงอกงามขึ้นอีกครั้งหนึ่งในราวศตวรรษที่ 11-12 โดยนักกฎหมายชาวอิตาลีเลียนที่ชื่อ Imerio ซึ่งได้ก่อตั้งโรงเรียนสอนกฎหมายขึ้นที่โบโลญญา (Bologna) โดยมีนักศึกษาที่มาเรียนจากเกือบทุกดินแดนในยุโรป และตั้งนั้นคำสอนของเขาจึงแพร่หลายกระจายไปทั่วยุโรป

กฎหมายหลักที่โรงเรียนสอนกฎหมายแห่งโบโลญญาศึกษาก็คืองานนิติบัญญัติที่ยิ่งใหญ่ของศตวรรษที่ 6 ในสมัยของจักรพรรดิจัสติเนียน (Giustiniano 482-565) ที่เรียกชื่อว่า *Corpus iuris* (ซึ่งประกอบด้วย Codex, Digesta, Institutiones และ Novellae)³ โดยได้รวบรวมงาน

¹ ลงพิมพ์ครั้งแรกในวารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 4 ธันวาคม 2534 บทความนี้พิมพ์ซ้ำเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ ผศ.ดร.ฉันทิชย์ โสคติพันธ์ อดีตรองผู้อำนวยการศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² น.บ. (ธรรมศาสตร์), ปริญญาเอกทางกฎหมายจากประเทศอิตาลี (Dottore in Giurisprudenza, L'Università degli studi di Roma "La Sapienza") นิติกรประจำสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

³ *Corpus iuris* ของ Giustiniano ซึ่งเป็นจักรพรรดิของจักรวรรดิโรมันตะวันออกเริ่มต้นในปี 528 (อันเป็นที่ครองราชย์) จนถึงปี 565, แบ่งเป็น 4 ส่วนคือ

กฎหมายของหลายศตวรรษและถือได้ว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ชิ้นหนึ่งของอารยธรรมของมนุษย์ เป็นสิ่งซึ่งเรียกว่า “Common Law” (II diritto commune หรือ ius commune) ของภาคพื้นทวีปยุโรป รวมทั้งบางส่วนของอังกฤษ ซึ่งยังคงมีอิทธิพลในทางความคิดจนถึงปัจจุบัน⁴

- *Codex Iustinianus* เป็นการรวบรวมธรรมนูญการปกครอง (Constituzioni) ของจักรพรรดิองค์ก่อน ๆ (ตั้งแต่จักรพรรดิ Adriano ซึ่งครองราชย์ในปี 117-138) จนถึงสมัยของจักรดิเนี่ยนเอง มีทั้งหมด 12 เล่ม บางตอนเขียนเป็นภาษากรีก
- *Digesta* (เรียกรวมทั้งในภาษากรีกว่า *Pandectae* ซึ่งหมายความว่า รวบรวมมาจากทุก ๆ ส่วน) มีทั้งหมด 50 เล่ม รวบรวมงานเขียนถึง 9,150 ผลงานของนักกฎหมายทั้งหมด 40 ท่าน จากศตวรรษแรกก่อนคริสตศักราชจนถึงต้นศตวรรษที่ 4 ใช้เวลารวบรวมทั้งหมด 3 ปี คือจาก ค.ศ. 530-533 ส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาลาติน
- *Institutiones* เป็นเสมือนคู่มืออธิบายสรุปข้อกฎหมายสั้น ๆ เพื่อการศึกษากฎหมายของนักศึกษาของโรงเรียนกฎหมายของจักรวรรดิ แต่ Giustiniano ต้องการให้รักษาไว้ซึ่งคุณค่าในทางนิติบัญญัติด้วยในส่วนนี้มี 4 เล่ม และทำเสร็จในปลายปี 533
- *Novellae* (หรือ *Novellae constitutones*) เป็น ส่วน ซึ่ง รวบรวมธรรมนูญ (Constituzioni) ซึ่งได้ออกประกาศโดยพระเจ้าจักรดิเนี่ยนเอง ภายหลังจากที่ได้รวบรวมงานใน 3 ส่วนแรกเสร็จสิ้นลง (คือระหว่างปีค.ศ. 535-565) ได้รวบรวมเป็น 3 ตอนใหญ่ ๆ คือ ตอนที่ใหญ่ที่สุดมี 168 ฉบับ, ตอนกลาง (ซึ่งเรียกว่า *Authenticum*) ประกอบด้วย 134 ฉบับและตอนที่เล็กที่สุดมี 124 ฉบับ ส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษากรีก และบางตอนเขียนทั้งภาษากรีกและลาติน

⁴ F.Calasso, *Medio evo del diritto*, Milano, Giuffrè Ed, 1954, Vol. I, p.81 ss. และ R.Orestano, *Introduzione allo studio del diritto romano*, IL MULINO, Bologna, 1987, p.37 ss.

เป็นเวลาหลายศตวรรษที่เดียวที่ *Corpus iuris* ได้มีอิทธิพลและคุณค่าในทางกฎหมายต่อหลาย ๆ ประเทศในยุโรป มากบ้างน้อยบ้างในฐานที่เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ระหว่างเอกชน ซึ่งนำมาซึ่งแนวความคิดและการพัฒนาของระบบกฎหมายในยุคต่อ ๆ มา และที่โรงเรียนกฎหมายแห่งโบโลญญา (Bologna) นี้เองซึ่ง *Corpus iuris* ได้รับการศึกษาและพัฒนาไปอย่างลึกซึ้งพร้อม ๆ กับแนวคิดรวมทั้งจากกฎหมายที่ลึกซึ้งอีกแนวความคิดหนึ่ง (ซึ่งอาจจะกล่าวได้เช่นกันว่ามีรากฐานความคิดรวมทั้งจากกฎหมายโรมันด้วย) นั่นก็คือแนวความคิดในทางกฎหมายของโบสถ์หรือของศาสนาคริสต์ (*tradizione giuridica della Chiesa*) ซึ่งในราวคริสต์ศักราช 1140 Irnerio (ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายแห่งโบโลญญา) ได้รับเอา *Decretum* ของ Graziano⁵ ซึ่งเป็น

⁵ ผลงานสำคัญในทางศาสนาคริสต์ชิ้นนี้ ทำขึ้นในระหว่างปี ค.ศ. 1139-1149 มีชื่อเต็ม ๆ ว่า *Concordanita disdiscondantium canorum* แต่มักจะเรียกโดยทั่วไปว่า *Decretum (Magistri) Gratiani* (โดยนักศึกษาที่ศึกษากฎหมายนี้จะเรียกว่าพวก "decretisti" โดยแยกจากพวกที่ศึกษา *Corpus iuris* ซึ่งจะเรียกว่าพวก (civilisti) งานชิ้นนี้ประกอบด้วยผลงานต่าง ๆ ประมาณ 4,000 ชิ้น มีที่มาต่าง ๆ กัน (เช่น จากไบเบิล, งานของจักรพรรดิ Teodoso, Giustiniano รวมทั้งงานนิติบัญญัติในสมัย carolingia โดยเน้นความสำคัญในทางด้านกฎหมายทางศาสนา; งานชิ้นนี้ได้รับการรวบรวมเพิ่มเติมต่อมาอีก 4 ครั้งสำคัญ (เช่น จาก *Decretales Gregorii IX* ในปี 1234) จนกระทั่งถึง *Clementinae* ในปี 1317 โดยรวม ๆ กันของ *Decretum* ที่ได้รวบรวมนี้ จนถึงศตวรรษที่ 15 ได้ถูกเรียกรวม ๆ ว่า "*Corpus iuris canonici*" ซึ่งในยุคปัจจุบันก็ได้มีการรวบรวมพิมพ์ไว้โดยสำนักพิมพ์แห่ง Friedberg ในชื่อว่า *Corpus iuris canonici, 2 voll., Lipsiae, 1981.*

บาทหลวงและนักเทววิทยาที่ยิ่งใหญ่ของยุคนั้น มาให้นักศึกษาเรียนไปพร้อม ๆ กับ Corpus iuris ซึ่งถือเป็นการศึกษาประสานกันระหว่างกฎหมายแพ่ง (civile) กับกฎหมายเฉพาะ (canonico)

จากพื้นฐานที่สำคัญของทั้งจาก Corpus iuris และ Decretum นี้ ในสมัยกลางถือได้ว่าเป็น “Utrumque ius” กล่าวคือ เป็นหลักสองหลักที่เคียงคู่ขนานกันพัฒนาไปด้วยกันมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และมีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดของนักกฎหมายสมัยกลาง

โรงเรียนกฎหมายแห่งโบโลญญาได้พัฒนาการเรียนการสอนและรับนักศึกษาจากทุกดินแดนทั่วภาคพื้นยุโรป ต้องประสบปัญหาต่าง ๆ ในการบริหารกับเจ้าผู้ครองนคร แต่ในที่สุดก็ได้พัฒนาจนกลายเป็นมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงที่สุดในยุคนั้น⁶ ลูกศิษย์จากมหาวิทยาลัยแห่งนี้เมื่อจบการศึกษาได้เดินทางกลับบ้านเมืองของตน ได้นำความรู้ที่เรียนมาไปเผยแพร่จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ซึ่งถือได้ว่า เป็นผลงานที่สำคัญอย่างหนึ่งของสำนักกฎหมายแห่งนี้

ผลงานที่สำคัญมากอีกประการหนึ่งซึ่งสืบสายมาจากมหาวิทยาลัยแห่งโบโลญญา ก็คือ ผลงานในการศึกษาและค้นหาวินัยอธิบาย Corpus iuris (โดยเฉพาะต่อ Digesta หรือ Pandectae) ที่เรียกว่า “glossa” (ซึ่งแปลตาม

⁶ De Verdottini, *Lo Studio di Bologna, l'impero, il Papato, in Dissertationes historicae de Universitate Bononensi...*, Bologna, 1956; Solmi, *Le scuole del Medio Evo e l'origine delle Università*, in “Riv. St. Dir. It.”, 14 (1941) และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง Sorbelli, *dell'Università di Bologna: il Medioevo*, Bologna, 1940

ศัพท์ว่า การอธิบายคำหรือข้อความที่ยากในตำราโบราณ) ซึ่งเราเรียกนักศึกษากฎหมายด้วยวิธีนี้ว่าพวก “glossatori”⁷ เหตุผลที่ต้องศึกษาดังกล่าวกฎหมายด้วยวิธีนี้ก็เพราะการศึกษางานของจักรพรรดิจัสติเนียนนั้น พระองค์ได้ห้ามเด็ดขาดที่จะให้นักกฎหมายอื่นมาตีความกฎหมายหรืองานของพระองค์ เพราะถือว่าจักรพรรดิเท่านั้นที่จะสามารถตีความกฎหมายได้ ดังนั้นในยุคต่อ ๆ มาจึงยังไม่มีใครกล้าฝ่าฝืนข้อห้ามนี้ ทำได้ก็แต่เพียงการอธิบายไว้ข้าง ๆ รอบ ๆ หรือระหว่างบรรทัดของข้อความที่เขียนไว้เดิม แต่ต่อมาได้มีการพัฒนาจนเป็นระบบที่เรียกว่า “apparatus” ซึ่งมีลักษณะเป็นการอธิบายและวิเคราะห์อย่างแท้จริงรวมทั้งการตีความด้วย glossa ที่มีชื่อเสียงมากก็คือ glossa ของ Accursio (ซึ่งเป็นครูที่ยิ่งใหญ่ คนหนึ่งของมหาวิทยาลัยแห่งโบโลญญาที่มีชีวิตอยู่ในราว ค.ศ. 1181-1260) หรือบางครั้งเรียกว่า “glossa ordinaria”

ในราวศตวรรษที่ 14 เมื่อการศึกษากฎหมายของพวก glossatori ได้ขยายวงกว้างออกไปทั้งในการอธิบายกฎหมายแพ่งและกฎหมายของโบสถ์หรือทางศาสนาคริสต์ จนถึงจุดอิ่มตัว ได้เริ่มแนวทางการศึกษาแบบใหม่เกิดขึ้น คือ การศึกษาของพวก “Commentatori” ซึ่งใช้วิธีการศึกษาในแบบที่

⁷ วิธีการศึกษาของพวก glossatori ก็คือ การที่นักกฎหมายหรือครูนำเอาตำราเรียนกฎหมาย (litera) มาวางตรงหน้าแล้วอ่านให้ลูกศิษย์ฟัง (leggere) จากนั้นก็อธิบายความหมายของคำ (lecturae) ซึ่งครูเห็นว่ามีความสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจ เป็นการอธิบายความตามตำราที่เขียนไว้ (esegesi testuale) วิธีนี้เป็นวิธีการศึกษาที่เก่าแก่ที่ใช้เฉพาะสำหรับการเรียนกฎหมาย และถือเป็น “เทคนิคของกรตีความของสมัยกลาง”

เรียกว่า “tractatus หรือ commentum” กล่าวคือ เป็นการศึกษาในแบบ “dialettico หรือ scolastico” โดยให้การให้เหตุผลโต้แย้งวิเคราะห์และวิจารณ์ ผลงานหรือตำรากฎหมายต่าง ๆ แล้วสรุปหาหลักการและเหตุผลในทางกฎหมายออกมาในแต่ละเรื่องมิใช่เพียงการอธิบายคำหรืออธิบายความอย่างพวก glossatori ผลงานที่เด่นของการศึกษาวิธีนี้ก็คือนิพนธ์ Lecture super Codice ของ Cino da Pistoia (1270-1336) และงานวิเคราะห์ที่ยิ่งใหญ่ของ Bartolo da Sassoferrato (1314-1357) ในการสรุปหลักและนิยามของสถานะทางกฎหมายของบุคคลแยกจากสถานะทางกฎหมายของทรัพย์สิน (statuto personale และ statuto reale) ซึ่งหลักนี้ยังคงมีอิทธิพลในทางความคิดจนถึงปัจจุบัน⁸

กล่าวคือโดยสรุปแล้วความแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างวิธีการของพวก glossatori กับ commentatori ก็คือ ในขณะที่พวก glossatori ศึกษางาน Corpus iuris และงานอื่น ๆ โดยพิจารณาความหมายของคำ (Verba) แต่พวก commentatori จะพิจารณาวิเคราะห์ที่เหตุผลและความคิดในทางกฎหมาย (sensus หรือ ratio legis) ซึ่งพัฒนาต่อมายังระบบของการตีความกฎหมายจนถึงในยุคปัจจุบันของเรา⁹

⁸ นอกจากนี้ยังมีนัก Commentatori ที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น Jacques de Révigny (1230-1296), Pierre de Belleperche (1250-1308) และ Baldo degli Ubaldi (1327-1400) เป็นต้น; F.CALASSO, *Medio evo del diritto* อ้างแล้ว, หน้า 572-577

⁹ Wicacker, *Storia del diritto privato moderno*, Milano, 1980 vol.I.p.117 และ R.O restano, *Introduzione allo studio del diritto romano*, อ้างแล้ว, p.40-41

ในศตวรรษที่ 15 และศตวรรษที่ 16 อันเป็นช่วงที่พวก Commentatori ได้ผลิตผลงานออกมามากมายซึ่งนอกเหนือจากทางด้านกฎหมายแพ่งแล้ว ยังมีทางด้านกฎหมายพาณิชย์ กฎหมายอาญา กฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายสาขาอื่น ๆ อีก มีการวิเคราะห์และรวบรวมกฎหมายต่าง ๆ เป็นหมวดหมู่ขึ้น เพื่อให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของยุคใหม่ซึ่งมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นใหม่ ๆ ทั้งทางด้านการเมือง ศาสนา และทางทหาร ในช่วงนี้เราอาจจะกล่าวได้ว่าห้องสมุดใหญ่ ๆ เกือบทุกแห่งในยุโรป (รวมทั้งอังกฤษ) มีผลงานของนักกฎหมายอิตาเลียนมากมายโดยเฉพาะจากสำนักของพวก commentatori และนี่เองเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ “วิชานิติศาสตร์” ได้แพร่กระจายไปจนมีความรู้สึกคล้ายกับว่า ยุโรปมีส่วนร่วมกันในกฎหมายแบบเดียวกันเป็น “*ius commune*” ซึ่งมีที่มาจากที่เดียวกันจาก Corpus iuris เป็นลำดับตั้งที่กล่าวมาข้างต้น

2. แนวความคิดและอิทธิพลของกฎหมายโรมันกับการพัฒนาไปในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปสมัยกลาง

เราได้กล่าวมาแล้วว่าผลงานของนักกฎหมายทั้งจากพวก glossatori และ Commentatori รวมทั้งที่มีนักศึกษาจากดินแดนต่าง ๆ ในยุโรปได้มาศึกษากฎหมายที่มหาวิทยาลัย Bologna ทำให้มีการกระจายไปของความรู้และแนวคิดที่ร่วมกันแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในทางการเมืองและสังคมตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่บ้างก็ตาม และดังนั้นเราอาจจะกล่าว

สรุปได้ว่าผลงานของโรงเรียนกฎหมายหรือต่อมาคือมหาวิทยาลัยแห่งโบโลญญาได้มีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างแนวทางที่ร่วมกันนี้ของความคิดในทางกฎหมายของยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานที่ชื่อว่า “Glossa accursiana” ซึ่งเป็นการแยกแยะและตีความ Corpus iuris นั้น ถือได้ว่าเป็นผลงานที่มีอิทธิพลมากในศาลของประเทศต่าง ๆ ในยุคนั้น เพราะไม่เพียงแต่เป็น “lex scripta” ที่สำคัญแต่รวมทั้งการตีความที่ทำให้หลักกฎหมายสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังมีคำกล่าวที่ว่า “quicquid non agnoscit glossa agnoscit forum”

ดินแดนที่ได้รับอิทธิพลความคิดของกฎหมายโรมันนั้น มีทั้งดินแดนที่เคยรวมอยู่ในอาณาจักรโรมันและดินแดนที่ไม่เคยเป็นของอาณาจักรโรมันมาก่อนแต่ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนหรือจากการศึกษาที่ได้รับไปจากมหาวิทยาลัยแห่งโบโลญญา เราจะได้กล่าวถึงแต่ละดินแดนที่ได้รับอิทธิพลไปโดยสรุป คือ

เราจะเริ่มต้นที่ดินแดนฝรั่งเศส ซึ่งจำเป็นจะต้องแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ แคว้นของฝรั่งเศสทางตอนเหนือและแคว้นทางตอนใต้ เพราะรูปแบบของอิทธิพลทางความคิดที่ได้รับไปนั้นแตกต่างกัน

ดินแดนฝรั่งเศสทางตอนใต้นั้นเป็นดินแดนที่ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมลาตินมาก และประชาชนที่อาศัยอยู่ก็เป็นพวก “Gallo-nomani” ดินแดนส่วนนี้ใช้กฎหมายโรมัน (lex romana) เป็นเสมือนกฎหมายส่วนบุคคลของพวกเขา (legge personale) นอกจากนี้การที่มีความใกล้ชิดและได้รับ

อิทธิพลจาก Corpus iuris ตลอดจนคำสอนและผลงานต่าง ๆ ของโรงเรียนกฎหมายที่โบโลญญา ทำให้ดินแดนเหล่านี้มีกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร (pays de droit écrit หรือ Ius scriptum) คือ กฎหมายโรมันของพระเจ้าจัสติเนียนนั่นเอง (นอกเหนือไปจากกฎหมายท้องถิ่นของตน) ในตอนกลางศตวรรษที่ 12 นักกฎหมายจากสำนัก glossator ผู้หนึ่งชื่อ Piacentino (ซึ่งเป็นครูกฎหมายที่โบโลญญา) ได้เดินทางไปก่อตั้งโรงเรียนสอนกฎหมาย (ซึ่งต่อมาเป็นมหาวิทยาลัย) ที่ Montpellier ซึ่งเป็นสำนักสอนกฎหมายแห่งที่มีชื่อเสียงและประสบความสำเร็จมาในยุคนั้น

ส่วนแคว้นของฝรั่งเศสทางตอนเหนือนั้นเป็นดินแดนซึ่งกฎหมายจารีตประเพณีมีอิทธิพลอยู่อย่างมากและมีค่าเป็นกฎหมายที่สูงสุดของดินแดนแถบนี้ (“*toutes coutumes sont réelles*”) ดังนั้น จึงถือได้ว่าเป็นดินแดนของกฎหมายจารีตประเพณี (pays de droit coutumier) อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ากฎหมายโรมันจะไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ แต่ก็ไม่ได้ถูกละเลยอย่างสิ้นเชิง ได้มีการยอมรับและอ้างถึงบ้างในฐานะเป็นกฎหมายเสริมหรือเป็นเสมือน “*raison escripte*” และในปี 1453 พระเจ้าชาร์ลที่ 7 ได้มีพระบรมราชโองการให้รวบรวมกฎหมายจารีตประเพณีท้องถิ่นขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งทำให้เกิดปัญหาในการค้นหาที่มาของหลักกฎหมายในกรณีที่กฎหมายจารีตประเพณีท้องถิ่นมิได้กำหนดไว้ จึงมีการเสนอให้ใช้หลักจารีตประเพณีของท้องถิ่นใกล้เคียงหรือแคว้นที่ใกล้เคียงกัน อันทำให้อิทธิพลความคิดในทางกฎหมายของดินแดนที่ได้รับอารยธรรมของ

กฎหมายโรมัน (คือแคว้นทางตอนใต้) มีบทบาทในการแพร่ขยายความคิดกฎหมายโรมันของตนเข้าไปรวมทั้งในดินแดนทางตอนเหนือด้วย ซึ่งในยุคต่อ ๆ มาเราจะเห็นชัดเจนยิ่งขึ้นต่ออิทธิพลทางความคิดนี้ในการทำประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศส (Code Civil des Français, 1804) ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลงานของการพัฒนาในทางความคิดทางกฎหมายที่สำคัญมากของยุคอันได้รับการสนับสนุนนางความคิดทั้งจากกฎหมายโรมัน (คือในทางแพ่ง) และกฎหมายศาสนา (canonico) (ซึ่งเราจะได้กล่าวถึงอีกครั้งต่อไป)

อีกดินแดนหนึ่งซึ่งเป็นก้าวอย่างที่สำคัญของความคิดกฎหมายโรมัน โดยเฉพาะจากอิทธิพลของสำนักกฎหมายแห่งโบโลญญา ก็คือ สเปน

สเปนเป็นดินแดนซึ่งได้รับอิทธิพลจากกฎหมายโรมันมาตั้งแต่สมัยกลางตอนต้น โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 7 กษัตริย์ที่ชื่อ Recesvindo ได้ออกประกาศกฎหมายที่เรียกว่า Liber (หรือ Forum) iudiciorum อันเป็นการประมวลนำเอากฎหมายของประชาชนที่ใช้กฎหมายโรมัน (คือ Lex Romana Wisigothorum) กับกฎหมายประชาชนเชื้อชาติ Gothic กฎหมายของกษัตริย์ Recesvindo นี้เรียกโดยทั่วไปว่า “Lex Wisigothorum” ซึ่งได้รับเอาทั้งเนื้อหาและรูปแบบตามกฎหมายโรมันในยุคนั้น (โดยเฉพาะรูปแบบการแบ่งหมวดหมู่) ได้เลียนแบบจากประมวลกฎหมายของพระเจ้าจัสติเนียน) นอกจากนี้ความต่อเนื่องดำเนินไปของประเพณีลาตินในดินแดนสเปนก็ไม่เคยขาดสายเลย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานของ Isidoro di Siviglia ที่ชื่อ Etymologiae ซึ่งมีอิทธิพลในกฎหมายต่าง ๆ ของสเปนในยุค

นั้น) จนถึงศตวรรษที่ 12 ที่โรงเรียนกฎหมายแห่งโบโลญญาได้มีนักศึกษาจากสเปนเดินทางมาเรียนกันมากและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งในปี 1364 พระคาร์ดินัลชื่อ Egidio di Albornoz ได้ก่อตั้ง Collegio di Spagna (San Clemente) ขึ้นที่สเปนเพื่อให้ไม่ต้องเดินทางมาเรียนไกลถึงโบโลญญา

เราอาจกล่าวได้ว่าความคิดและประเพณีทางกฎหมายของสเปนได้ติดตัวและรับเอาอิทธิพลจากแนวความคิดทางกฎหมายของสมัยกลางจากอิตาลีทั้งในทางปฏิบัติและทางทฤษฎีอื่นทำให้กฎหมายโรมันและผลงานต่าง ๆ ของนักกฎหมายอิตาลีเผยแพร่ออกไปหลายและเจริญงอกงาม ความสำเร็จที่เห็นเด่นชัดอีกครั้งหนึ่งของกฎหมายโรมันในสเปน ก็คือ การมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้ “*Ley de las Siete Partidas* ของ Alfonso il Saggio (1252-1284) ในปี 1348 อันเป็นผลงานที่ถือได้ว่าสำคัญมากชิ้นหนึ่งของสมัยกลาง โดยได้รับแนวความคิดของกฎหมายโรมันโดยเฉพาะจากพวก glossatori อิตาลี

เราจะกล่าวถึงดินแดนอีกดินแดนหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กัน คือ โปรตุเกส ซึ่งมีสถานการณ์ใกล้เคียงกับของสเปนแม้ว่าจะดำเนินไปอย่างช้า ๆ และไม่เข้มข้นเท่าของสเปน ความคิดและอิทธิพลของกฎหมายโรมันเราสามารถจะดูได้จากประมวลกฎหมายที่สำคัญ ๆ เช่น Ordenações Alfonsinas (ของกษัตริย์ Alfonso V ในปี 1446) ซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างมากจากกฎหมายโรมันและกฎหมายศาสนา (canonico), Ordenações Filipinas (ของกษัตริย์ Filippa II ของสเปนซึ่งเป็นกษัตริย์ของโปรตุเกสด้วยในปี 1603) ซึ่ง

ได้มีพระบรมราชโองการให้รวบรวมสะสงประมวลกฎหมายมาก่อน ๆ ให้
สมบูรณ์และทันสมัยขึ้น บางส่วนยังคงมีผลจนถึงยุคปัจจุบัน เป็นต้น

เราจะผ่านไปยังดินแดนซึ่งเรียกได้ว่าไม่เคยได้รับอิทธิพลโดยตรง
อย่างเช่น ประเทศในคาบสมุทรไอบีเรียและฝรั่งเศส (รวมทั้งอิตาลีด้วย) ซึ่ง
ถือเป็นดินแดนดั้งเดิมของจารีตประเพณีและวัฒนธรรมแบบโรมันโดยเราจะ
เริ่มที่ดินแดนอังกฤษ

ในช่วงศตวรรษที่ 11-12 นั้นอังกฤษโดยทั่วไปแล้วใช้กฎหมายจารีต
ประเพณีเป็นหลัก แม้ว่าจะมีบางช่วงซึ่งวัฒนธรรมลาตินจะเข้ามามีบทบาท
บ้างโดยผ่านกฎหมายของทางศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก แต่ก็ยังนับว่าไม่
มากนัก จนกระทั่งตอนกลางของศตวรรษที่ 12 ได้เริ่มมีบาทหลวงชาว
อิตาลีเดินทางเข้าไปยังอังกฤษและได้มีส่วนร่วมในการนิติบัญญัติใน
สมัยนั้น (เช่น Lanfranco ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นครูสอนที่ปาเวีย (Pavia) แต่
บุคคลสำคัญที่เข้าไปในอังกฤษในตอนนั้นก็คือนักบาทหลวงและนักกฎหมาย
แพ่งชาวลอมบาร์เดีย (glossatore civilista) ที่ชื่อ Vacario ซึ่งได้เดินทางติดตาม
Teobaldo di Cantorbery และได้ก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายที่ Oxford
โดยเปิดให้เรียนได้กับทุก ๆ คนประสบผลสำเร็จมาก นอกจากนั้นท่านผู้นี้ยัง
ได้มีผลงานที่สำคัญอีก คือ liber pauperum ซึ่งเป็นผลงานอธิบาย
(glossa) Codex 9 เล่มแรกของพระเจ้าจัสติเนียน จากความสำเร็จของ
Vicario นี้เอง ต่อมาภคิตรีย์ Stefano ที่ 1 ได้มีพระบรมราชโองการสั่งให้
ปิดโรงเรียนและในปี 1234 พระเจ้า Henry ที่ 3 ได้มีคำสั่งห้ามสอนกฎหมาย

โรมันในราชอาณาจักร เพราะถือว่ากฎหมายโรมันนั้นเป็นกฎหมายของจักรวรรดิและระบบพิพดลในอังกฤษไม่ชอบให้สอนกฎหมายโรมัน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเหตุผลในทางการเมืองของอังกฤษในยุคนั้น แต่อย่างไรก็ตามคำสอนของกฎหมายโรมันก็ไม่หมดไปทีเดียว ยังคงมีการสอนแทรกเสริมกับการเรียนในโรงเรียนของทางศาสนา (sucole ecelesiastiche) โดยเป็นการเสริมกฎหมายพระ (diritto canonico) และนอกจากนี้ในมหาวิทยาลัยทั้งที่ Oxford และ Cambridge ก็ยังคงมีการสอนและเล่าถึงกฎหมายโรมันในฐานะเป็นบ่อเกิดของนิติศาสตร์ทั่วไป ("giurisprudenza generale")

นักกฎหมายอังกฤษเองก็ผลิตผลงานที่สำคัญมากซึ่งอาจกล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีหรือแนวความคิดจากกฎหมายโรมัน คือ Ranolfo di Glanwill (ศตวรรษที่ 12) และ Enrico di Bracton (มีชีวิตประมาณปี 1216-1268) ท่านทั้งสองได้รวบรวม "กฎหมายและจารีตประเพณีของอังกฤษ" ("*leges et consuetudines Angliae*") ออกมา 2 เล่ม (Tractatus) ซึ่งถือว่าเป็นการจัดระบบในทางศาสตร์เป็นครั้งแรกของ Common Law ของอังกฤษ¹⁰

ระหว่างศตวรรษที่ 16-17 เมื่อความคิดในทางมนุษยนิยม (umanistiche) ได้แพร่กระจายไปทั่วยุโรปรวมทั้งที่อังกฤษด้วย ได้มีการกลับมาศึกษาแบบดั้งเดิม (classic) อีกครั้ง ผลงานที่ถือได้ว่ายิ่งใหญ่ในช่วง

¹⁰ หนังสือทั้งสองเล่มนี้ได้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกที่ลอนดอน, เล่มแรกในปี 1554 และเล่มหลังในปี 1569

นี่ก็คือ “*Commentaries on the law of England*” ของ Blackstone (ในปี 1765 และ 1769) ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าที่ลึกซึ้งของกฎหมายอังกฤษตั้งแต่ตั้งเดิมรวมทั้งการอธิบายกฎหมายโรมันที่นักกฎหมายอังกฤษได้นำเอาความคิดมาปรับใช้กับกฎหมายของตนด้วย

สำหรับดินแดนทางตอนเหนือของยุโรปนั้นนับได้ว่าห่างไกลจากวัฒนธรรมลาตินมากไปกว่าอังกฤษอีก ซึ่งดินแดนเหล่านี้กฎหมายของชนชาติของตนได้มีลักษณะพิเศษเฉพาะของตนเอง เราจะพิจารณาโดยสรุปเริ่มจาก นอร์เวย์ ซึ่งกฎหมายของชนชาตินักรบหรือพวกไวกิงและพวกเกษตรกรรมได้มีบทบาทและอิทธิพลอย่างมาก แต่กระนั้นก็ตามการแพร่ขยายของศาสนาโรมันคาทอลิกในปีแรก ๆ ของศตวรรษที่ 11 โดยการสนับสนุนของกษัตริย์ Olay ทำให้ประชาชนตื่นกลัวและต้องการให้กฎหมายของตนมีการจัดระบบบ้างและเป็นผลสำเร็จในปี 1274 โดยกษัตริย์ Magnus ที่ 4 (1263-1280) เรียกว่า “*Lagaboter*” (ซึ่งแปลว่า “นักนิติบัญญัติ”) ประมวลกฎหมายฉบับนี้มีผลบังคับใช้ในดินแดนนอร์เวย์ถึงกว่า 400 ปี และผลงานชิ้นนี้ถือได้ว่าเป็นผลผลิตในทางความคิดของกฎหมายโรมันซึ่งได้ซึมซาบผ่านทางนักศึกษาที่มาเรียนที่โบโลญญาและที่ปารีสรวมทั้งพวกบาทหลวงที่ได้รับการศึกษากฎหมายโรมันอย่างดีที่ได้เดินทางไปปฏิบัติภารกิจยังดินแดนนี้

โปแลนด์ เป็นดินแดนหนึ่งซึ่งความคิดและอิทธิพลของกฎหมายโรมันได้เข้าไปโดยผ่านทางกฎหมายพระ (*diritto canonico*) และการที่นักศึกษาชาวโปแลนด์ได้มาศึกษากฎหมายที่มหาวิทยาลัยโบโลญญา ดังที่

ปรากฏหลักฐานของผลงานเขียนด้วยลายมือมากมายซึ่งยังคงเก็บรักษาไว้ที่ Cracovia และที่ Gniezno ซึ่งที่ Cracovia นั้น ในปี 1364 ได้มีการสถาปนาตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น (คดยกษัตริย์ Casimiro il Grande) ซึ่งแบ่งภาคการศึกษาในทางกฎหมายแบ่งออกเป็น 5 หมวดด้วยกันคือ 3 หมวดสำหรับการศึกษา Digesto อีก 2 หมวดสำหรับ Codex และ Volumene นอกจากนี้ยังแบ่งอีก 3 หมวด สำหรับกฎหมายพระ (diritto canonico) แต่มหาวิทยาลัยนี้ไม่ประสบผลสำเร็จนักและต้องเลิกไปในที่สุดด้วยเหตุผลในทางการเมืองและแนวความคิดในทางชาตินิยมของโปแลนด์ในยุคนั้น

เราจะผ่านมายังดินแดนใจกลางของยุโรปที่ซึ่งเราจะพบว่ากฎหมายโรมันได้รับการพัฒนาไปอย่างน่าอัศจรรย์และซึ่งจะเป็นดินแดนที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทางกฎหมายของยุโรป คือ เยอรมัน

ที่เยอรมันก็เช่นเดียวกันที่กฎหมายท้องถิ่นได้ฝังรากลึกมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะกฎหมายจารีตประเพณีท้องถิ่นแต่อย่างไรก็ตามในราวกลางศตวรรษที่ 13-14 กฎหมายพระ (diritto canonico) ก็ได้รับการศึกษากันอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัย Heidelberg (ก่อตั้งเมื่อปี 1386 และเป็นแห่งแรกที่สอนกฎหมายพระนี้ในเยอรมัน) และติดตามมาด้วยความต้องการที่จะศึกษากฎหมายแพ่งเพื่อความเข้าใจกฎหมายอย่างเป็นระบบ (โดยเฉพาะในทางตอนใต้ของเยอรมัน ซึ่งมีนักศึกษาจำนวนมากที่ได้รับการศึกษาไปจากมหาวิทยาลัยในอิตาลีและกลับไปดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในทางกฎหมาย) ผลงานชิ้นสำคัญก่อนที่จะถือได้ว่าสิ้นสุดของสมัยกลาง ก็คือ

การก่อตั้ง “Reichskammergericht” (“ศาลแห่งจักรพรรดิ”) ในปี 1495¹¹ ซึ่งศาลแห่งนี้จะตัดสินตามกฎหมายโรมันและกฎหมายพระ (ซึ่งเรียกว่าเป็น “*diritto comune*”) นอกเหนือไปจากการใช้จารีตประเพณีและคำสั่งของเจ้าผู้ครองนครแห่งท้องถิ่นต่าง ๆ ตามระบบฟีววัล กฎหมายแห่งจักรวรรดินี้ในทางศาสตร์ของกฎหมายเยอรมันได้เรียกว่า “*die Rezeption*” ซึ่งถือว่าการกฎหมายโรมันของพระเจ้าจัสติเนียนได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการให้เป็นหนึ่งเดียว (“*in complexu*”) ของระบบกฎหมายของ “*Reich*” และกฎหมายนี้ได้รับการตีความที่ได้ทำไว้โดยผลงานของพวกเขา “*glossatori*” อิตาเลียนด้วย (โดยเฉพาะจาก “*Glossa accursiana*” ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว)

อย่างไรก็ตาม “*die Rezeption*” นี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์และโต้แย้งกันมากในสมัยต่อมา โดยเฉพาะจากนักกฎหมายแนวโรมัน (*romanisti*) และนักกฎหมายแนวเยอรมัน (*germanisti*) ซึ่งจะนำมาซึ่งจุดเริ่มต้น และเป็นพื้นฐานของการเจริญรุ่งเรืองครั้งยิ่งใหญ่ของนิติศาสตร์เยอรมันในกลางศตวรรษที่ 18 - ศตวรรษที่ 19 ที่เรียกว่าแนวทาง

¹¹ เกิดจากข้อตกลงหรือการประชุมที่ Worms ในปี 1495 (*Dieta di Worms*) ระหว่างเจ้าผู้ครองนคร (*i principi*) และการเมืองต่าง ๆ ของจักรวรรดิโรมันกับจักรพรรดิ Massimiliano I d'Asburgo

“*Pandettistica*” และจะส่งผลกระทบต่อการศึกษาให้ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน (ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อ 1 มกราคม 1900) ซึ่งเราจะได้กล่าวถึงต่อไป¹²

เพื่อที่จะให้การกล่าวถึงโดยสรุปนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นเราควรจะกล่าวอ้างอิงถึงดินแดนของยุโรปอื่นๆ อีกอย่างเช่น เบลเยียม-ฮอลแลนด์ ออสเตรีย-ฮังการี โรมานีเย เดนมาร์กและสวีต ซึ่งดินแดนเหล่านี้ได้รับอิทธิพลทางความคิดของกฎหมายโรมันไปโดยผ่านทางการศึกษาทั้งจากมหาวิทยาลัยโบโลญญาและในมหาวิทยาลัยของตนซึ่งตั้งขึ้นหลายแห่งในปลายสมัยกลาง (เช่น ที่มหาวิทยาลัยแห่งกรุง Louvain (1425) ในเบลเยียม-ฮอลแลนด์ มหาวิทยาลัยแห่งกรุงปราก (1348) มหาวิทยาลัยแห่งกรุงบูดา (1395) ฯลฯ) ความคิดและอิทธิพลของกฎหมายโรมันรวมทั้งผลงานต่าง ๆ ของนักกฎหมายที่ศึกษากฎหมายโรมัน ได้แทรกซึมและสนับสนุนกฎหมายแห่งท้องถิ่นของดินแดนต่าง ๆ จนมีคำกล่าวที่ว่า “*Corpus iuris civilis numquam receptum instar legis sed loco artis iuris*”¹³

ดินแดนแต่ละดินแดนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้มีประวัติความเป็นมา และลักษณะเด่นแตกต่างกันไป แต่ละดินแดนก็มีประวัติศาสตร์ของตนเอง มีประวัติศาสตร์ในทางกฎหมายของตนแต่สิ่งหนึ่งที่เรอาจจะกล่าวได้ว่าเกือบ

¹² โปรดดูแนวทางและการศึกษาของ “*Pandettistica*” ได้จากผลงานของสำนักประวัติศาสตร์ (scuola storica) โดยเฉพาะของนักกฎหมายที่ยิ่งใหญ่ชาวเยอรมันคือ Puchta และ Windcheid; R. Orestano, *Introduzione allo studio del diritto romano*, อ้างแล้ว, หน้า 221-278.

¹³ เป็นคำกล่าวของนักกฎหมายเยอรมันชื่อ Besold (1577-1638)

ทุกดินแดนมีส่วนร่วมก็คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางจิตสำนึกที่ร่วมกัน (unità spirituale) ในความเป็นประวัติศาสตร์ของยุโรปมาตั้งแต่ยุคโรมัน กฎหมายโรมัน กฎหมายของจักรวรรดิโรมัน ฯลฯ ดังที่ Vinogradoff นักการศึกษากฎหมายโรมันที่ยิ่งใหญ่ได้กล่าวไว้ว่า “การแพร่ไปของกฎหมายแพ่งของโรมเหมือนกับกฎหมายร่วมกันแห่งดินแดน (“in orbem terrarum”)

3. เส้นทางไปสู่ความเป็นนิติศาสตร์ของยุโรป

แนวความคิดที่เด่นชัดในสมัยต่อ ๆ มาภายหลังสมัยกลางอย่างเช่น แนวความคิดมนุษยนิยมในทางกฎหมาย (l'umanesimo giuridico) ในศตวรรษที่ 16, แนวความคิดของนักกฎหมายธรรมชาติ (giusnaturalisti) และแนวความคิดของนักกฎหมายเหตุผลนิยม (giusrazionalisti) ในศตวรรษที่ 17 และ 18 รวมทั้งขบวนการที่ต้องการให้มีการประมวลกฎหมายในดินแดนต่าง ๆ เหล่านี้ เราอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางแห่งการสืบสาย และได้รับการหล่อเลี้ยงจาก “Corpus iuris” และผลงานต่าง ๆ ในยุคกลางทั้งสิ้น

ส่วนเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังสมัยกลางนั้นก็มิใช่อิทธิพลอย่างมากในการเปลี่ยนหน้าทั้งนางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจยุโรป อย่างเช่น การประกาศอิสรภาพของอาณานิคมอังกฤษในอเมริกา (1776) การปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศส (1789) ซึ่งนำมาซึ่งแนวความคิดของความเป็นชาติของประชาชนโดยทั่ว ๆ ไปในยุโรป การปฏิวัติอุตสาหกรรม ฯลฯ ซึ่งเรา

จะไม่กล่าวถึงในที่นี้เพียงแต่จะหยิบยกขึ้นมาเพื่อให้การมองภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้นเท่านั้น

สำหรับทางด้านกฎหมายเราจะกล่าวถึงแนวทางของการพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ในทางนิติศาสตร์ 2 แนวซึ่งเกิดขึ้นในยุโรปในช่วงหลังของสมัยกลางจนถึงศตวรรษที่ 19

แนวทางแรกนั้นเกิดขึ้นในฝรั่งเศส : โดยเราจะเริ่มจากแนวความคิดมนุษยนิยมในทางกฎหมาย (*l'umanesimo giuridico*) และที่เรียกว่า "*Scuola dei Culti*" (หรือ *scuola culta*) ของฝรั่งเศส ซึ่งได้พัฒนามาตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 แนวความคิดนี้ได้เริ่มที่จะวิจารณ์ของยุคกลางโดยเฉพาะต่อ "*Corpus iuris*" โดยต้องการที่จะหาแนวทางขึ้นใหม่ในการวางความคิดในทางกฎหมาย โดยเฉพาะการให้คุณค่าของกฎหมายและจารีตประเพณีแห่งชาติของตน มีแนวความคิดในการที่จะสร้างประมวลกฎหมายขึ้นมาใหม่ ผลงานที่สำคัญ ๆ ในช่วงนี้จะเป็นการเสนอแนวทางของการตีความกฎหมายและการมองปัญหาที่แตกต่างไปจากยุคก่อนเพื่อให้เหมาะกับสภาพสังคมการเมืองและเศรษฐกิจในช่วงนั้น นักกฎหมายที่สำคัญและผลงานที่เด่นของเขาก็เช่น Joachim Hopper (1523-76) ได้เสนอผลงานที่ชื่อว่า "*intrpretatio historica*" และ "*interpretatio politica*", Jean Damat (1625-96) ได้เขียนผลงานที่สำคัญในทางกฎหมาย 3 เล่ม คือ *Traite des loix, Loix civiles dans leur ordre naturel* และ *Droit public* อีกท่าน

หนึ่งที่สำคัญ คือ Robert Joseph Pothier (1699-1772) ซึ่งเขียน *Pandectes de Justinien dans un nouvel ordre* ซึ่งงานเขียนของท่านเหล่านี้เราอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผลงานที่สำคัญมากและมีอิทธิพลในการสร้างประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศสในปี 1804 (Code Civil) และประมวลกฎหมายอื่นในเวลาต่อมาคือ Code de procédure civile (1806), Code de commerce (1807), Code d'instruction criminelle และ Code pénal (1810) ซึ่งเราเรียกรวม ๆ ทั้งหมดว่าเป็นประมวลกฎหมายนโปเลียน (Codificazione Napoleonica)¹⁴

ภายหลังจากได้ทำประมวลกฎหมายที่สำคัญต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็มีความจำเป็นอีกที่จะหาแนวทางในการตีความต่อกฎหมายใหม่ ๆ นี้ (ซึ่งบ่อยครั้งที่เดียวที่จะต้องแสวงหาบ่อเกิดหรือแนวความคิดดั้งเดิมในกฎหมายโรมัน) จนกลายเป็นสำนักแห่งการตีความหรืออธิบายกฎหมาย (scuola dell'esegesi-L'École de l'Exégèse เพื่อให้ได้มาถึงการกล่าวอ้างที่มีพลังอำนาจในการใช้กฎหมาย ในที่นี้เราจะขอยกตัวอย่างนักกฎหมายที่สำคัญของสำนักนี้ เช่น Alexandre Duranton (1783-1866), Raymond Théodore Troplong (1795-1869), Charles Antoine Aubry (1803-1883), Frédéric-Charles Rau (1803-1877), Jean Charles

¹⁴ รายละเอียดและกระบวนการของการพัฒนาแนวความคิด, โปรดดู Tarello, *Storia della cultura giuridica moderna*, Vol. I, *Assolutismo e codificazione del diritto*, Bologna, 1976, p. 67 ss.

Démolombe (1804-87) จนกระทั่งถึงยุคของนักกฎหมายคนสำคัญสุดท้ายของสำนักนี้คือ François Geny (1861-1938)

แนวทางการตีความและอธิบายกฎหมายของสำนักนี้ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาของวิชานิติศาสตร์ที่สำคัญของยุโรปในศตวรรษที่ 19 และถือได้ว่าเป็นยุคของการได้ชัยชนะของ “Codice” ต่อ “Diritto” เพราะเป็นการที่นำเอากฎหมายมาประสานกันเป็นระบบระเบียบต่อเนื่องกันมิใช่แยกเป็นส่วน ๆ แต่ละเรื่อง

แนวความคิดที่สองเกิดขึ้นในเยอรมัน : เราได้กล่าวถึงมาแล้วเกี่ยวกับ “Die Rezeption” ว่าเป็นระบบกฎหมายที่ได้รับการประกาศให้ใช้เป็นทางการของ “Reice” อันเป็นการยอมรับและสานต่อของ “Ius Romanum” ในเยอรมัน ซึ่งต่อมาภายหลังจากการประกาศใช้กฎหมายนี้ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันมากมายและอย่างต่อเนืองของแนวความคิดที่จะประสานกันระหว่างกฎหมายโรมันโดยเฉพาะ Corpus iuris กับกฎหมายท้องถิ่นและจารีตประเพณีซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในทางนิติศาสตร์ของช่วงนี้ (คือตั้งแต่ศตวรรษที่ 13-16) จนกระทั่งในตอนต้นศตวรรษที่ 16 เมื่อได้เกิดแนวความคิดมนุษยนิยมทางกฎหมายการวิพากษ์วิจารณ์ก็ยิ่งรุนแรงขึ้น ได้มีผลงานของนักกฎหมายเกิดขึ้นมากมายในช่วงนี้ตามแนวความคิดที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น เช่น Sebastian Derrer (1485-1542) ในงานเขียนที่ลึกซึ้งมากในทางนิติศาสตร์ที่ชื่อ *Iurisprudentiae Liber Primus, instar disciplinae institutus, et Axiomatibus magna ex parte conscriptus; Lugduni,*

1540; Nikolaus Weigel (1529-1600) กับผลงานที่มีชื่อเสียงคือ *Iuris civilis totius absolutissima Methodus*, Basileae, 1561; Johann Thomus Frey (1543-1583) ผลงานที่มีชื่อเสียงคือ *Logic Juris consultorum*; Basileae, 1582; Valentin Wilhelm Forster (1574-1632) ในผลงานที่เด่นของเขาชื่อ *Interpres sive de interpretatione libri iuris duo*, Wittenbergae; 1613 เป็นต้น แต่ที่สำคัญที่สุดเห็นจะได้แก่ผลงาน 2 ชิ้น ซึ่งถือว่าสุดยอดและเป็นการปิดฉากของศตวรรษที่ 18 คือผลงาน “*Commentario alle Pandette*” ของ Glück โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับความยุติธรรมและกฎหมาย (*de iustitia et iure*) อันเป็นการอธิบายถึงปัญหาและทฤษฎีในการตีความกฎหมายที่สำคัญและน่าสนใจมาก และผลงานของ Anton Friedrich Justus Thibaut (1774-1840) ซึ่งเป็นผลงานที่รวบรวมและสรุปทฤษฎีการตีความทั้งหมดที่มีมาในหลายศตวรรษจากกฎหมายโรมันและกฎหมายอื่น ๆ อันจะส่งผลมหาศาลต่อการประมวลกฎหมายในช่วงต่อมา

ในระหว่างปี ค.ศ. 1830-1840 ได้เกิดสำนักที่ยิ่งใหญ่ในการศึกษากฎหมายคือ สำนักประวัติศาสตร์ (*Scuola storica*) ซึ่งได้ศึกษาเน้นหนักทางความเป็นประวัติศาสตร์ของกฎหมายซึ่งผู้ก่อตั้งสำนักในยุคแรกเริ่มที่สำคัญ ก็คือ Gustav Hugo (1764-1844) และ Friedrich Carl von Savigny (1779-1861) ซึ่งถือได้ว่าเป็นเจ้าความคิดหลักของสำนักนี้และในสมัยต่อ ๆ มาก็นักคิดที่สำคัญอีกหลายคน เช่น Georg Friedrich

Puchta (1798-1846); Bernhard Windscheid (1817-1892) เป็นต้น¹⁵ ความคิดหลักของสำนักนี้ก็คือ การมองกฎหมายว่ามีการวิวัฒนาการเป็น ขั้นตอนเหมือนสิ่งมีชีวิต (organismo vivente) ส่วนการศึกษากฎหมายนั้น ก็มีการจัดทำเป็นระบบจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นศาสตร์ในทางกฎหมายทีเดียว (ซึ่งเราไม่อาจกล่าวถึงในรายละเอียดได้ในที่นี้)

ความคิดที่สานต่อกันและพัฒนาไปในแต่ละรุ่นของนักกฎหมายคนสำคัญ ๆ ของสำนักนี้จะมีอิทธิพลอย่างมากในการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งของเยอรมัน (Bürgerliches Gesetzbuch หรือเรียกสั้น ๆ ว่า "B.G.B." ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลงานมีรูปแบบที่ทันสมัยเป็นระบบ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ส่วนที่ว่าด้วย "นิติกรรม") และความละเอียดอ่อนที่สุดชิ้นหนึ่งของการศึกษา กฎหมายในสมัยปัจจุบันของเรา และถือได้ว่าเป็นผลงานสรุปยอดของ สายความคิดของกฎหมายโรมันที่สำคัญที่สุดอีกด้วย

¹⁵ ซึ่งในที่นี้เราไม่สามารถที่จะพิจารณาความคิดและพัฒนาการที่สำคัญยิ่งของสำนักประวัติศาสตร์นี้ได้โดยละเอียด (โดยเฉพาะจุดสำคัญในแนวความคิดของนักกฎหมายแต่ละท่านที่กล่าวนามไว้) ; โปรดดู, R. Orestano, *Introduzione...*, อ้างแล้ว, หน้า 239-278

